

UNIO TRIUM NATIONUM. NATIO TRANSYLVANICA (?)

Az Erdélyi Nagyfejedelemség nemzetiségi kérdésre adott válaszai

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt

Az Erdélyi Nagyfejedelemség önálló államfejlődésének utolsó évtizedeiben a rendi eredetű széttagoeltság és a nemzeti eszme megjelenésének kihívásaival szembesült. Az erdélyi állam e tárgyban végül alkotmányfejlődésének betetőzéseként a középkori alkotmányos rendszerét sajátos megoldással újította meg, amely alapjaiban tért el az anyaország nemzetiségi kérdésre adott válaszáétól. Az Unio Trium Nationum törékeny alkotmányjogi rendszerét Erdélyben felváltotta jogalkotási szinten egy a korszellemnek megfelelő új, a modern nemzeti eszme elemeit integráló alkotmányos környezet, amely egy multikulturális állam képét vetítette előre. Az a körülmény, hogy ez az államszervezet végül nem teljesehetett ki mégis napjainkra ható üzenetet hordoz magában, nevezetesen a nemzeti kisebbségek kérdésének tartalmi egyenlőség és alkotmányosság útján való megoldásának legitimitását.

Kulcsszavak: Erdély, nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbségek, alkotmány, alkotmányosság, Unió, Unio Trium Nationum, Natio Hungarica, Natio Transylvanica, történelmi alkotmány, államfejlődés.

UNIO TRIUM NATIONUM. NATIO TRANSYLVANICA (?)

Responses of the Principality of Transylvania to the nationality question

Abstract

In the last decades of its development as an independent state, the Principality of Transylvania faced the challenges of the emergence of the national idea and the fragmentation of the Estates and particularism. In this aspect, the Transylvanian state finally culminated its constitutional development by renewing its medieval constitutional system with a specific solution, which differed fundamentally from the motherland's response to the nationality

question and challenge. In Transylvania, the fragile constitutional system of the Unio Trium Nationum was replaced at the legislative level by a new constitutional environment in keeping with the spirit of the times, integrating elements of the modern national idea and projecting the way of a multicultural state. The fact that this state organisation could not be completed in the end nevertheless sends a message that is still relevant today, namely the legitimacy of resolving the issue of national minorities through substantive equality and real constitutionalism.

Keywords: Transylvania, nation, nationality, national minorities, constitution, constitutionalism, union, Unio Trium Nationum, Natio Hungarica, Natio Transylvanica, historical constitution, state development.

1. Az Erdélyi Nagyfejedelemség és a nemzetiségi kérdés kapcsolóeleme: a nemzet fogalmának értelmezései

A jogtörténet, így különösen az alkotmánytörténet nem öncélú, hanem annak művelése a jelenre mutató, eredményei pedig a jogintézmények kialakulásának, működésének ismeretét továbbítják, ezáltal szolgálják eszközként a jelen megértését és a jövő formálását.¹ A nemzetiségi kérdés jogtörténeti szempontú vizsgálata tehát a napjainkra ható jelentőséggel bír, amelynek különös kereteit a nemzeti közösségek létének történelmi ténye és az Erdélyi Nagyfejedelemség mint állam, és Erdély mint sajátos jogtörténeti tér² határozza meg. E meghatározott keretek között egy rendkívül összetett viszonyrendszer figyelhető meg, amelynek jelenbeli és történelmi értelmezését, az abból fakadó vitákat alapvetően befolyásolja, illetve határozza meg az a körülmény, hogy a 'nemzet' politikai, jogi fogalma a történelmi idősíkokban koronként eltérő jelentéstartalommal bírt. E kontextus problematikáját és központi szerepét Erdélyre – mint a magyar korona részének tekintett területre³ – Eötvös József akként fogalmazta meg, hogy: „Nincs ország, melynek helyzetére a nemzetiségi kérdés elhatározóbb s általánosabb befolyást gyakorolna, mint hazánk.”⁴

1 VERESS Emőd: *Erdély mint jogtörténeti tér*. In: VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Budapest - Kolozsvár, HVG-Orac Könyvkiadó - Forum Iuris, 2020, 19.

2 VERESS i.m. 15–19.

3 NAGY Ernő: *Magyarország közzjoga (Államjog)*. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, 1907, 47–50.

4 EÖTVÖS József: *A nemzetiségi kérdés*. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-t., 1903, 9., 15.

A társadalmi tények oldaláról tekintve az eötvösi megállapítás nyilvánvaló alapjai abban lelhetők fel, hogy a magyar államiság kezdetei óta az államterületen⁵ az őshonos népe sségen túl⁶ a spontán migráció mellett az uralkodók, majd a földesurak, később a királyi kamara tudatos telepítési politikát folytatott, így Erdély lakossága többnyelvű társadalmat alkotott a XVIII. század végén,⁷ a nemzeti eszme megjelenésének idején. A többnyelvű társadalom ténye a XVIII-XIX. század fordulójáig nem nyert jogi jelentőséget, elvégre az Erdélyi Nagyfejedelemségben az 1437. évi kápolnai unió alapján fennálló és formálódó alkotmányos környezetben rendi alapon három politikai nemzet – az Unio Trium Nationum – volt az államszervezet alapja.⁸ Az *Erdélyi Nagyfejedelemség* tehát – amely állam közjogi értelemben a mohácsi vész óta a magyar államtól külön alkotmányfejlődési utat járt be és ennek eredményeként saját államszervezettel és jogrendszerrel rendelkezett⁹ – *a magyarországi, egyébként szintén többnyelvű egy politikai rendi nemzettel szemben három politikai nemzetet különböztetett meg*. E három politikai rendi nemzet a német nyelvű szász, a döntően, de nem kizárólagosan magyar nyelvű magyar, illetve a magyar nyelvű székely rendi nemzet.¹⁰

A társadalmi tények – azaz a többnyelvű lakosság – valamint *az alkotmányjogi környezet* – azaz a rendi államkeretek és az általuk kialakított politikai nemzetfogalmak – *kapcsolóeleme a nemzet fogalma és annak fogalmi bizonytalanságai*, amelynek alapjain válaszolhatók meg, illetve tisztázhatók azok a kérdések, amelyek a román-magyar viszonyban napjainkban is különleges jelentőséggel bírnak mind az egyének, mind a közösségek, mind az államok szintjén.

A történelmi társadalmi tények és az alkotmányjogi helyzet kapcsolóelemét képező nemzet fogalma ugyanakkor rendkívül problematikus kérdéskör, elvégre annak nem létezik általánosan elfogadott definíciója,¹¹ igaz, abban egyetértés

5 NAGY i.m. 46–55., 60–75.

6 ECKHART Ferenc: *Magyarország története*. Budapest, Káldor Könyvkiadóvállalat, 1935, 17–21.

7 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Új etnikai kép, új uralmi rendszer*. In: KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben*. Második kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 975–1004.

8 FERDINANDY Géza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Budapest, Franklin Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, 1906, 85–90.

9 KISTELEKI Károly: *Történelmi háttér*. In: VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Budapest - Kolozsvár, HVG-Orac Könyvkiadó - Forum Iuris, 2020, 237–245.

10 TIMON Ákos: *Magyar Alkotmány-és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Budapest, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, 1903, 692–701.

11 GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 15–17.

mutatkozik a társadalomtudományok képviselői között, hogy a nemzet egy sajátosan modern jelenség, amely az 1789. évi Francia Forradalom rendi államot lebontó programjának eszmerendszeréből született meg.¹² Az *egységes fogalomrendszer hiánya* – a források elemzése, értelmezése és vizsgálata mellett – a köz-és tudományos gondolkodásban különös jelentőséggel bír, elvégre mind a XVIII-XIX. században, mind napjainkban *keverednek a nemzet-hez kapcsolódó különböző értelmezések*.¹³ A fogalmi bizonytalanságok és az értelmezési keveredések által egy csapdahelyzet keletkezik, amelyből fakadóan a rendi alapú nemzetfogalmak, a rendi eredetű kiváltságok elismerésének igénye összemosódott a modern nemzetfogalmi értelmezéssel. *A fogalmi bizonytalanságokból fakadóan tehát, különösen – de nem kizárólagosan – az erdélyi államot többen olyan alkotmányjogi helyzetért ítélik el, illetve kérnek rajta számon a modern nemzetfogalmi keretek alapján, amelyekre a nemzeti eszme megszületését megelőzően választ nem is adhatott.*

A modern nemzetfogalmat a fentiek szerint retrospektív és anakronisztikus módon értelmező vélemények és álláspontok alapját elsősorban az a körülmény képezi, hogy mind a magyar, mind a román gondolkodás középpontjában a nyelvi kisebbségek nemzeti értelemben használt és elfogadott fogalma áll¹⁴ annak ellenére, hogy a világban jelentős számú nemzeti identitás alapját továbbra sem a nyelv,¹⁵ hanem a nyelvvel együtt vagy attól külön értett különböző egyéb – különösen vallási, vérségi, kulturális, egyéb összetartozástudatot eredményező – jegyek, ismérvek képezik.¹⁶ E módszer végső soron politikai célokat szolgál, amely által az Erdélyi Nagyfejedelemség többnyelvű lakosságának valóságát függetlenül az alkotmányjogi helyzettől – azaz a rendi államkeretek és az általuk kialakított politikai nemzetfogalmaktól – lehetőség kínálkozik a nemzetiségi kérdés – mintegy sajátos visszaható hatállyal és negatív értéktartalommal – számon kérésére, és így annak tár-

12 FUKUYAMA, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014, 450–466.

13 „E szó: nemzet, hol az állam, hol a nyelv vagy faj közösségét jelenti; és a nemzetiség nevében majd előbb különvált néprészek egyéolvasztása, majd idegen elemek kiküszöbölése vagy átídomítása, majd csak egyenjogúság, majd uralkodás követeltetik.” EÖTVÖS József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*. Első Kötet. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-T., 1902, 38.

14 EÖTVÖS (1902) i.m. 63–64., 113.

15 GAFTOESCU, I. *Vintilă: Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*. București, Imprimeriile „Curentul” S.A., 1939, 41–43., 53.

16 MANZINGER Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2019, 18–20.

gyilagos megítélése sérül, torzul. *A torz értelmezés alapja a politikai nemzet fogalmának jelzős szerkezetében lelhető fel, amely által a magyar, a székely, illetve a szász jelző jelentése megkettőzésre kerül oly módon, hogy az a rendi tartalom mellett – egyes értelmezések szerint helyett – etnikai értelemben vett jelentéstartalmat vesz fel a közgondolkodásban, illetve a politikai diskurzusban egyaránt.* A politikai nemzet jelentéstartalmának – e korban egyébként alkotmányjogilag nem igazolható kettős értelmezése – ezáltal igazolhatja mind a rendi nemzetek etnikai közösségei politikai dominanciájának téziséét, mind pedig a politikai nemzetek közösségén kívül álló közösségek és személyek kirekesztettségének, alávetettségének, elnyomásának toposzát abban a történelmi korszakban, amikor az államszervezet alapját nem a jogegyenlőség talaján kiépített jogközösség, hanem a rendi viszonyok komplex rendszere képezte. Következésképpen ezen anakronisztikus – és valójában kontrafaktuális – módszerrel az egyebekben létező társadalmi feszültségek, valamint az azokból fakadó történelmi események modern nemzeti küzdelemként való feltüntetésére nyílik lehetőség annak ellenére, hogy azok valójában a rendi alapú államszervezet sajátosságaiából, valamint egyes közösségek a rendi jellegű privilégiumai elismerésének igényeként jelentkeztek 1789-t megelőzően.

Másképpen megfogalmazva a fentieket: az értelmezési anomáliák elkerülése érdekében azt a tényt kell rögzíteni, hogy az 1789. évi Francia Forradalmat megelőzően az európai államok, közöttük az Erdélyi Nagyfejedelemség is tagadhatatlanul nyelvi, kulturális, valamint vallási szempontból rendkívül összetett társadalommal rendelkeztek, de az államok hatalmi és uralmi viszonyai elsősorban rendi keretek vagy az abszolutista kormányzat által voltak meghatározottak, következésképpen a nemzetállam eszméje és fogalma nem létezett,¹⁷ így annak elemei nem is kérhetők számon. A fordulópont tehát a modern nemzeti eszme megjelenése, amely először az 1789. évi Francia Forradalom hármasszavában megtestesített politikai programra vezethető vissza,¹⁸ amely a jogegyenlőség tételével a XIX. században teljesedett ki és nyert új értelmet: az államot ekkortól már jogegyenlőségen alapuló politikailag szervezett társadalomként, egyenlő jogokkal rendelkező egyének jogközösségeként fogták fel, és e jogközösség eredményezett új identitást, amely évtizedek alatt váltotta fel a korábbi partikuláris és hierarchikus identitásokat.¹⁹ A jogegyenlő-

17 SZABADFALVI József: *A nemzet*. In: BÓDIG Mátyás – GYÖRFI Tamás (szerk.): *Államelmélet. A mérsékelt állam eszméje és elemei II. Alapelvek és alapintézmények*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002, 244–251.

18 EÖTVÖS (1903) i.m. 9.

19 SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2015, 183.

ségen alapuló egyének közössége a nép vagy – ekkor már nem rendi politikai értelemben vett – nemzet lett, amelynek tagjai a hatalom részeseiként honpolgárok, ellenkező esetben alattvalók.²⁰ A rendi politikai nemzetet felváltó új nemzetfogalom alapjai és elemei tehát nem feltétlenül etnikai, kulturális vagy nyelvi okokban keresendők, hanem a rendi különjogoktól, partikularizmusoktól mentes, jogegyenlőségen alapuló, egységes jog alapján hatékonyan kormányzott állam megteremtése iránti igényben.²¹ Az a tény és körülmény, hogy Erdélyben, Magyarországon, illetve Romániában a modern nemzetfogalom nyelvi elemeken nyugvó és azon alapuló megközelítése az elődleges – bizonyos esetekben kizárólagos –, azaz a nyelvet a nemzet, illetve a nemzetiség attribútumaként fogták fel, adja a magyarázatát annak, hogy a három politikai rendi nemzet alkotmányjogi valósága, félreérthető jelzős szerkezete, illetve a nyelvi alapú nemzetfogalmak alapján értelmezett modern fogalma a nemzetiségi kérdések erdélyi alkotmányjogi összefüggéseit félreérthető kontextusba helyezik. E körülmények összessége azonban, összhangban a jogtörténet feladataival a jelenre ható módon is indokolják a valós alkotmánytörténeti környezetet, a nemzetiségi kihívás, és az arra adott törvényhozási megoldások feltárását.

2. A nemzetiségi kérdés megszületése és az arra adott válaszok a neoabszolutizmus koráig, különös tekintettel az anyaországgal való közjogi viszonyra

Az Erdélyi Nagyfejedelemség állama és törvényhozása – bár a magyar anyaországétól szervezetében és működésében elkülönült – a kor természetéből fakadóan vele azonos társadalmi kihívásokkal szembesült. Az azonos kihívások különös természete, és egyben legnagyobb különbsége az, hogy az erdélyi alkotmányjogfejlődés sajátosságai okán *az erdélyi állam nem egy, hanem három rendi politikai nemzet érdekei mentén várta a megfelelő válaszok megfogalmazását*, azaz a születőben lévő nemzeti eszméből fakadó törvényhozási megoldásokat. Az összehasonlítás tárgya e körben a magyar Országgyűlés által választott megoldás összevetése az erdélyi Országgyűlés törvényhozási aktusaival. Magyarországon a törvényhozó a magyar nyelv közjogi szerepének középpontba helyezésével az élő államnyelv megteremtésével kívánta visszaszorítani a latin nyelv használatát,²² amellyel egyidejűleg hosszú távú célként fogalmazódott meg a rendi partikularizmus felszámolása

20 ROUSSEAU, Jean-Jacques: *A társadalmi szerződés*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2001, 38–44.

21 SZABADFALVI i.m. 251–254.

22 MIKÓ Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Minerva, 1944, 20–28.

és a teljes jogegyenlőség megteremtése. A magyar – és e körben az erdélyi reformpárti – törvényhozói alapállás szerint a rendi magyar nemzet jogainak²³ kiterjesztése a feudális kiváltságok eltörlésével²⁴ a politikai jogokból kizártak irányába az egységes jog megteremtésével²⁵ magától értetődően jogokkal ruházta fel a nemzetiségi, értve ezalatt a magyar nyelvű, de nem a rendi magyar nemzet tagjaiként számon tartott lakosságot is²⁶ így vezetve el egy etnikailag semleges tartalmú politikai nemzetfogalomra.

Az Erdélyi Nagyfejedelemség Országgyűlése a magyar törvényhozással egyidejűleg, azzal részben párhuzamosan, részben annak szabályozási mintáját követve törekedett a nyelvi kérdések és a nemzeti eszme által indukált kihívások kezelésére. A rendkívül összetett többnyelvű társadalomkép, illetve a felszámolni kívánt rendi partikularizmus azonossága mellett azonban az Erdélyi Nagyfejedelemség tekintetében Magyarországtól eltérően legalább kettő körülmény különbségét érdemes kiemelni. Alkotmányjogi értelemben ekként nevesíthető a már idézett három rendi politikai nemzet ténye és különös alkotmányjogi egyensúlya, valamint az a körülmény, hogy a középkori jogfejlődés eredményeként – alapvetően a székely és magyar rendi nemzet nyelvéből kifolyólag – a rendi politikai nemzetek nyelvi semlegességétől függetlenül a magyar nyelv vált a törvényhozás alapvető nyelvév.²⁷ Az erdélyi törvényhozás esetében tehát a nyelvi kérdés kezelése alapvetően tért el a magyarországi helyzettől. Az Erdélyi Nagyfejedelemségben az nem egy holt és egy élő államnyelv közötti választás kérdését jelentette, hanem annak középpontjába a magyar nyelv korábbi státusának védelme mellett a századok német nyelvének hivatalossá tétele került.²⁸ Ezen alapkérdés megoldási igénye mellett jelentkezett a társadalmi tényhelyzetből fakadóan a román nyelvű lakosság rendi nemzetként való elismerési törekvése és küzdelme.²⁹ Ebben az összefüggésrendszerben tehát az Erdélyi Nagyfejedelemség a kialakuló modern nemzetfogalmak által különös kihívásokkal szembesült: a rendi nemzeti alapállást fokozatosan felváltotta a modern – ebben az esetben nyelvi alapon

23 TIMON i.m. 552–554.

24 ECKHART i.m. 242–244.

25 GYURGYÁK i.m. 21–23.

26 SZEMERE Bertalan: *Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848/49-i magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról*. Budapest, Cserépfalvi Kiadás, 1941, 39.

27 MIKÓ (1944) i.m. 29.

28 MIKÓ Imre: *Siebenbürgen, Land des Segens?* In: MIKÓ Imre: *Honpolgárok és világpolgárok*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967, 187–188.

29 MIKÓ Imre: *Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben*. In: MIKÓ Imre: *Változatok egy témára*. Bukarest, Kriterion, 1981, 53–58.

értett – nemzeti eszme, amely a három rendi nemzet erdélyi politikai kereteit új tartalommal töltötte meg és feszítette azokat szét, miközben a lakosság ekkor már többségét alkotó, de rendi nemzeti képvisellel csak közvetetten bíró román közösség oldalán is megindult – párhuzamosan és a két fogalom elemeit vegyítő – rendi politikai nemzeti és modern nemzeti ébredés.

A rendi nemzeti érdek Erdélyben a magyar és a székely rendi politikai nemzetek esetében a nyelvi alapon értett nemzeti érdekekkel vitathatatlanul együtt állt,³⁰ míg a németajkú szász rendi nemzet nyelvi és nemzeti ébredése esetében az külön modern nemzeti értelmet nyert. A külön rendi politikai nemzeti statussal nem rendelkező románajkú, jellemzően jobbágyi sorban élő lakosság esetében viszont egyértelmű, hogy a megszülető modern nemzeti eszme egyszerre hordozta magában, illetve vegyítette a rendi és a modern nacionalista dimenzióit.³¹ Az alkotmányjogi helyzet külön aspektusát jelentette továbbá az a közjogi összefüggés és politikai cél, amely elsősorban a magyar és a székely rendi nemzet részről az Erdélyi Nagyfejedelemség és a Magyar Királyság újra egyesítését, azaz az Uniót is egyre hangsúlyosabban szorgalmazta.³² A nyelvkérdés fenti összefüggései, az Unió programja, a nemzeti eszme magyar, német, román fejlődése tehát összességében nem csak a rendiség és partikularizmus felszámolását vetítette előre, hanem az évszázados kényes alkotmányjogi egyensúly megtörését, valamint az erdélyi állam alkotmányjogi helyzetének újragondolását is mind a Magyar Szent Korona országain, mind pedig a Habsburg Birodalmon belül. Mindazonáltal azt is szükséges kiemelni, hogy a fenti körülményeket ebben az esetben is a kor összefüggéseiben kell értelmezni, azaz az erdélyi törvényhozás magatartásának megítélésakor különös hangsúllyal kell figyelembe venni a nemzeti eszme fogalmi körének kiforratlanságát, a sajátos rendi alkotmányos berendezkedést, illetve társadalomszerkezet jellegzetességeit, amelyből alappal vonható le az a következtetés, hogy az erdélyi Országgyűlést elsősorban nem a modern nacionalizmus, hanem sokkal inkább a kényes alkotmányjogi egyensúly megőrzésére irányuló szándék jellemezte, ugyanakkor nem tagadható, hogy a mai fogalmaink szerinti közvetett és önkéntes asszimilációra³³

30 MAKKAI László: *Magyar-román közös múlt*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1989, 190.

31 BETHLENDI András – SZEREDAI Norbert: Az erdélyi románok kisebbségi jogállása 1918. előtt. *Erdélyi Jogélet*, 2020/2, 31.

32 MISKOLCZY Ambrus: *Erdély a reformkorban*. In: KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben*. Harmadik kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 1263–1294.

33 Az 1790. évi kolozsvári országgyűlés a nyelvkérdést alapvetően az első, a második, a tizedik, a huszonegyedik, a negyvenkettedik, a negyvenharmadik, a negyvennegyedik, a hetvenhetedik, a hetvennyolcadik, a nyolcvanhatodik, a nyolcvanhetedik, a nyolc-

való ösztönzés is megjelent.³⁴

A fenti alapokon az 1791. évi XXXI. erdélyi törvénycikk megerősítette a magyar nyelv korábbi elsőségét, amely mellett a latint a központi kormányzat, valamint a külhoni kapcsolattartás nyelvévé tette.³⁵ A hivatalos nyelv kérdését fentiek szerint lezáró törvényhozási választ követően indult meg a szászok politikai küzdelme saját nyelvi jogaik iránt,³⁶ amely – hasonlóan a magyarországi öt évtizedes magyar nyelvharchoz – több mint fél évszázadig tartott és végül észszerű kompromisszummal zárult az 1847. évi I. erdélyi törvénycikkkel.³⁷ A jogszabály a német nyelv használatának kérdését napjainkra is alkalmazható példamutató és modellértékű alapokon szabályozta, amely szerint a szász törvényhatóságokban a törvényeket németre kellett lefordítani, ezen törvényhatóságok iratkezelése, tárgyalásai, jegyzőkönyvei nyelve szintén a német lett.³⁸ Az 1847. évi I. törvénycikkkel tehát a három rendi nemzet nyelvi kérdései az alkotmányjogi egyensúly szellemében, annak kereteit szét nem feszítő módon kerültek rendezésre, amely rendi keretek nyelvi alapon értett nemzeti tartalommal is kiegészültek és ezáltal az Erdélyi Nagyfejedelemség egy több hivatalos nyelvvel rendelkező állammá vált.

vannyolcadik, a kilencvenkettedik, a kilencvennegyedik, a kilencvenhatodik és a kilencvenkilencedik ülésén tárgyalta. In: *Az erdélyi három nemes nemzetekből álló tekintetes rendeknek 1790-dik esztendőben Karátszon havának 12-dik napjára szabad királyi városba Kolozsvárra hirdettetett, és több következtetett napokon tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknél és foglaltosságoknak jegyző könyve, 1790. december 12. - 1791. augusztus 9.* Kolozsvár, Ref. Kolégyom, 1791, 31., 36–37., 97–100., 104–106., 195–196., 353., 360–361., 536–537., 540., 574–575., 590–591., 611., 627–628., 635–636., 657.

- 34 Gál János regalista az 1841/43. évi kolozsvári erdélyi Országgyűlés XXXI. országos ülésén hangsúlyozta: „Mert midőn látjuk leg közelebbről magyar országon, hogy minden egy kissé túl vitt actio reactiot szült, [...] De midőn a’ magyar nemzetiség jótékonyágát általában kívánjuk ki terjesztetni, midőn látjuk, hogy [...] ezen túl buzgalom nem keletkezett mind addig, még nem félt attól, hogy kebelbéli nyelvét el törölni törekedünk, midőn látjuk, hogy a’ szász nemzet, mi előtt a’ magyar nemzetiség’ terjesztése iránt országosan rendelkezünk volna, már is önként maga közt, magyar nyelvet tanító intézeteket állított fel, ha végre tekintjük, milly édes mindenki előtt anyanyelve, hogy ekkor mi akár most mindjárt akár csak 10 év múlva megszorítólag olly rendelkezést tegyünk, [...] ezt épen a-jó czéllal, mellyre törekedünk t. i. hogy emeljük, ’s terjeszük nyelvünket, ellenkezőnek látom szokás mondani’, hogy erőszak a’ legrégibb jog, de erőszak jogot még sem következtet, vagy jog nélkül jótékony süker nem eredhet.” In: HAJNIK Károly (szerk.): *Beszédvár Záratkul az 1841 második országgyűlési Jegyzőkönyvhöz, 1841. november 15. - 1843. február 4. 2. kötet.* Kolozsvár, Királyi Lyceum, 1841-1842, 28.

35 MIKÓ (1944) i.m. 29–31.

36 MISKOLCZY i.m. 1322–1332.

37 MIKÓ (1944) i.m. 36–37.

38 MIKÓ (1944) i.m. 34–37.

A rendi politikai nemzetek közösségén kívül eső román lakosság kérdése ugyanakkor a fentebb jelzett módon kettős – rendi politikai nemzeti és modern értelemben vett nemzeti jellegű – kihívással szembesítette az erdélyi törvényhozást. A rendi politikai jellegű kihívás gyökerei a XVII. században lelhetők fel, annak lényegét a dákoromán elméletre alapítottan³⁹ kezdetben a román egyházi közösségek egyenjogúságát,⁴⁰ majd később a román közösség rendi politikai nemzetként való elismerésének és egyenlőségének program-pontjai képezték.⁴¹ A rendiség jellegzetességei okán a politikai küzdelem élére a román egyházi vezető réteg állt, tekintettel arra, hogy a rendi politikai magyar nemzetbe az évszázadok során jelentős román elem integrálódott.⁴² A magyar rendi politikai nemzetbe integrálódott román nemesség tagjai tehát – anyanyelvüktől függetlenül – a politikai jogokat gyakorolhatták, és pontosan ezen okból nem álltak a fenti politikai küzdelem élére. Következésképpen a román egyházi vezető réteg fogalmazta meg 1791-ben a *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae című* folyamodványt, mint politikai programot. A folyamodványban a nemzeti eszme kiforratlanságára visszavezethetőn egyszerre rendi politikai nemzeti alapon, illetve részben modern nemzeti alapon nyugvó román álláspont került összefoglalásra, amelynek központi eleme és lényege a rendi nemzetként való elismerés, pontosabban az 1437. évi kolozsmonostori egyezmény román értelmezése szerinti újra elismerés volt.⁴³ Az erdélyi Országgyűlés elé beterjesztett folyamodványt az 1791. június 21-i ülésre tűzték napirendre, de érdemi tárgyalására nem került sor.⁴⁴ Az

39 JANCSÓ Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. I. Kötet.* Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fia) cs. és kir. udvari könyvkereskedés, 1896, 4–13., 36–110.

40 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Felvilágosodás és ferenci reakció.* In: KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben. Második kötet.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 1112–1129.

41 I. TÓTH Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada.* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor Kft., 2005, 15–256.

42 ȘOTROPA, Valeriu: *Nobilii feudali (Boierii).* In: CETERCHI, Ioan (ed.): *Istoria Dreptului Românesc Vol. I., București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 476.*

43 *Supplex Libellus Valachorum.* In: KÖLLŐ Károly (szerk.): *Supplex Libellus Valachorum.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971, 47–105.

44 Az 1790. évi kolozsvári országgyűlés hatvanötödik ülésének jegyzőkönyve szerint: „Ezen utolsó Királyi-Levélben [...] Könyörgő-Levele az Oláh- ságnak [...] Melyek minekutánna felolvastattak [...] látván abból a Státusok , hogy az a’ Papi Rendnek-is nevében íratott, [...] ki-is jelentette, hogy a mi magát a’ Kérést illeti, abban megegyezett, hogy az Oláhok a’ nélkül , hogy külön 4-dik Nemzetet formáljanak, mind a’ Nemesi, mind a’ Városi, és más Rendeken levők a’ más három Nemzetbéli Rendeknek, kiknek kebeleben laknak, egyenlő Jussaival, és Szabadságaival élhessenek; de a’ Könyörgő-Lével’ kitétele’ módjában (Stylusában) sok volna olyan, a miben maga meg-nem egyezett. Egyébaránt az

érdemi tárgyalás elmaradását a kor sajátosságaiban, azaz a modern nemzeti eszme megszületésére és nem a mai értelemben vett nacionalizmusra vezethetjük vissza, elvégre még két év sem telt el 1789. július 14-e, a Francia Forradalom óta. Tartalmi oldalról tekintve a tárgyalás elmaradásának oka, hogy a *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae*-ben foglalt politikai program teljesítése alkotmányjogi és politikai értelemben – a törékeny közjogi egyensúly megbontása mellett – éppen a korszellemnek megfelelő, átalakítás előtt álló rendi államberendezkedés olyan újraalkotását hordozta magában, amely végső soron ellehetetlenítette, de legalábbis jelentősen késleltette volna a rendiség felszámolását, valamint a Magyarországgal való Unió évszázados programjának sikerét is. Másképpen megfogalmazva a kor rendi alapú értelmezése szerint a román ajkú nemesek a magyar politikai nemzet tagjaiként gyakorolhatták a politikai jogokat, ahogyan a román egyházi vezető réteg sem került azokból kizárásra, míg a jobbágyság – anyanyelvétől függetlenül – nem képezett, nem alkotott politikai rendi nemzetet. *Következésképpen egy külön meghatározott román, alapvetően jobbágyi közösség rendi politikai nemzetté tétele politikailag nem csak elképzelhetetlen volt, hanem az a nem románajkú jobbágyság rendi jogfosztottságának megoldási kérdését is joggal vetette volna fel.* Fentiek szerint a *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae* kudarca pontosan a rendi politikai nemzetfogalom és a modern nemzetfogalom kiforratlanságának együttesére és vegyítésére vezethető vissza, amely mellett természetesen azon aspektus is szerepet játszott, hogy az tökéletesen szemben állt a modern nemzeti eszme jogegyenlőség és jogkiterjesztés tételével és az Uniós politikai program magyar és székely rendi nemzet oldalán tapasztalható együttállásával. Összességében a *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae* alapvetően rendi alapon nyugodott és egy negyedik rendi nemzet elismerését célozta, amely az *alkotmányjogi egyensúly természetéből, politikai realitásaiból – és nem modern nacionalista alapállásából – fakadóan nem élvezhette egyetlen rendi nemzet támogatását sem.*

A nemzetiségi kérdésben fordulóponthoz az 1848. évi események jelentették, amelyek az Erdélyi Nagyfejedelemség életében és alkotmányos berendezkedésében is új helyzetet teremtettek. *Az 1848. évi áprilisi alaptörvényekkel*⁴⁵ nem

ezekről-való tanácskozás továbbra halasztatván; a' Gyűlés eloszlott." In: *Az erdélyi három nemes nemzetekből álló tekintetes rendeknek 1790-dik esztendőben Karátson havának 12-dik napjára szabad királyi városba Kolosvárra hirdettetett, és több következő napokon tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknél és foglaltosságoknak jegyző könyve, 1790. december 12. - 1791. augusztus 9.* Kolozsvár, Ref. Kolégyom. 1791, 483.

45 TOLDY Ferenc: *A Magyar Birodalom Alaptörvényei*. Pest, Emich Gusztáv M. Akad. Nyomdász, 1861, X., 279–307

csak felszámolásra került a rendiség, amellyel a rendi politikai nemzeti igényekre való törekvések de iure is ellehetetlenültek, hanem az Unió programjának 1848. évi VII. törvénycikk általi szentesítésével *a nemzeti kisebbségek kérdése is tágabb összefüggésrendszerbe, és alapvetően a magyar politikai nemzet fogalmi keretébe kerültek*. Az Erdéllyel együtt értett Magyarország új alkotmányos be rendezkedésének kiindulópontja a liberális reformellenzék politikai programján nyugvó, a rendi politikai nemzet fogalmának és jogának kiterjesztésén alapuló⁴⁶ jogegyenlőség tétele⁴⁷ volt. Az így értett jogegyenlőségi tétel alapján a magyar törvényhozás Erdélyre is kiterjedő hatállyal a rendi magyar nemzet politikai jogait kiterjesztette az ország lakosságára nemzetiségtől függetlenül,⁴⁸ összhangban az 1848. évi I. erdélyi törvénycikk rendelkezéseivel, amely a nemzeti, vallási és nyelvkülönbség nélküli⁴⁹ jogegyenlőség kimondását külön is hangsúlyozta.⁵⁰

*Az új alkotmányos rendben valamennyi nyelvi alapon értett nemzetiség, így a román, horvát, szerb, szász, sváb, szlovák, ruszin és más nemzetiségek kivétel nélkül a magyar politikai nemzet egyenjogú tagjaivá, quasi a magyar rendi nemesség tagjaivá váltak*⁵¹ beszélt nyelvkülről, kulturális közösségi hovatartozásuktól függetlenül alkotva meg az új *Natio Hungaricat*, azonban a nemzetfogalom kiforratlansága okán a nemzeti kérdés sem Magyarországon, sem pedig Erdélyben nem került – a politikai vezetés által remélt – nyugvópontra.⁵² A Magyar Királyságban honos nemzetiségek elfogadták a

46 SZABÓ Béla: *A' magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a' Pragmatica Sanctio szerint*. Pozsony, Schmid Ferencz és Busch, 1848, 110–112., 117–118., 119–120., 122–123.

47 Báró Wesselényi Miklós szerint: „Az eddig elnyomottakat emeljük magunkhoz, emeljük oda, hova őket Isten teremtette. – Legyenek az eddigi jobbágyok s zsellérek többé nem parasztok, pór nép, misera plebs, hanem szabad polgárok, legyenek velünk egyenlő kötelességek alatt álló s jogokkal felruházott honfitársaink, és legyenek velünk jog s szabadság közös érdeke által a hon szolgálatjára s védelmére felhívott testvéreink!!“ – Báró Wesselényi Miklós az 1848. évi kolozsvári erdélyi országgyűlés hetedik ülésén. In: *Erdély-Nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-kán bezárt országgyűlésének jegyző- és irománnykönyve, 1848. május 29. - július 18.* Kolozsvártt, Demjén László, 1861, 21.

48 MIKÓ (1944) i.m. 48–49.

49 MAIOR, Liviu: *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania*. In: POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas – MAGYARI András (eds.): *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 335–338.

50 JANCsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. Kötet*. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fia) cs. és kir. udvari könyvkereskedés, 1899, 509–526.

51 FERDINANDY i.m. 131–132.

52 GYURGYÁK i.m. 21–22., 35–36., 40.

jogegyenlőség alkotmányos alaptételét, azonban a nemzeti eszme fejlődési ívének természete szerint az új alkotmányos berendezkedés alapján rendi kiváltságok helyett⁵³ – a korábbi magyar példa szerint – hamarosan megfogalmazták nyelvi-kulturális jogaik,⁵⁴ illetve mai fogalmaink szerinti területi alapú önkormányzati igényeiket is.⁵⁵ A magyar vezetés a korszellemnek megfelelő liberális politikai alapon ezen igényekkel szemben elutasító magatartást tanúsított. Az elutasítás azonban ebben az esetben sem modern nacionalizusból fakad, hanem államszervezeti és politikai filozófiai indokokon nyugodott. A magyar vezetés szerint a közjogi értelemben külön kollektív entitásként definiált nemzetiségek jogi elismerése, igényeik teljesítése egyrészt az egy magyar politikai nemzettel versenyző új és többes politikai nemzetfogalmakat eredményezett volna,⁵⁶ másrészt a modern unitárius állam megteremtését célzó államszervezeti intézkedéseket – privilégiumok és partikularizmusok államon belüli felszámolását – lehetetlenítette volna el, pontosabban azokat ismételte volna meg. Másképpen megfogalmazva: az új magyar alkotmányos rendben megkezdte a rendiség és a partikularizmus felszámolását egy modern unitárius állam megteremtése érdekében, amely céllal szemben állt a nemzetiségek kollektív entitásként való elismerése és ezen alapuló külön partikuláris entitások létrehozatala. Következésképpen a nemzetiségi igények elutasítása nem nacionalista alapállásból, hanem az új alkotmányos rend liberális jogegyenlőség tételéből és politikai nemzetfogalmából fakadt.⁵⁷

A politikai nemzetfogalom fenti összefüggésrendszerén túl az erdélyi területeket illetően a román közösség kérdése társadalmi tényként is új kontextusba került, amely az 1848. május 15-i balázsfalvi gyűlésen elfogadott politikai program megszövegezésére és az Unió elleni nyílt állásfoglalás⁵⁸ kiadására vezetett. A balázsfalvi program kiadása kettő okra vezethető vissza. Első okként emelendő ki a társadalmi tények összefüggésrendszerében az a körülmény, hogy az Erdélyi Nagyfejedelemségben a románok nem vitásan számszerű többséget képeztek,⁵⁹ míg az Unió által közösségük már csak egyike

53 MIKÓ (1944) i.m. 43–48.

54 SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1.* Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 674–679.

55 MIKÓ (1944) i.m. 44–48.

56 GYURGYÁK i.m. 41–42.

57 MIKÓ (1944) i.m. 48–49.

58 MAGYAR Sándor: „Magyarbarát” románok 1848-1849-ben. *Pro Minoritate*, 2002/nyár, 52–54.

59 XENOPOL, A.D.: *Români și ungurii*. In: SCHIFIRNEȚ, Constantin (ed.): *A.D. Xenopol Români și ungurii*. București, Editura Albatros, 1999, 26–33.

volt a számos egyéb kisebbségnek.⁶⁰ Második okként változatlanul a nemzeti eszme fogalmi bizonytalanságai azonosíthatók. Ez utóbbit támasztja alá többek között az a tény, hogy a megválasztott román képviselők hamarosan – pontosan a balázsfalvi program nyomán, de változatlanul a már meghaladott rendi alapú fogalmi keretek felhasználásával – törvényjavaslatot nyújtottak be a román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapján való biztosításáról.⁶¹ A törvényjavaslat a rendi nemzeti elismerés programján túl modern nyelvi, oktatási és egyházszerkezeti kérdéseket tartalmazott és ekkor még nélkülözte a későbbi föderatív elemeket.⁶² A benyújtott törvényjavaslatot az Országgyűlés nem tárgyalta, azonban annak nem rendi jellegű, illetve a liberális jogegyenlőséggel összhangban álló elemeit – elsősorban a nyelvi, oktatási és egyházszerkezeti tételeit – később általánosan, azaz nem csak a román kisebbség javára kodifikálta az 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről, illetve az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában (a továbbiakban: Nemzetiségi törvény) rendelkezéseiben.

Az 1848. szeptemberétől eszkalálódó és szabadságharcba, illetve polgárháborúba torkolló események⁶³ egyértelműsítették, hogy a polgári szabadságjogok kiterjesztése nem volt képes megoldani a felfokozott nemzeti eszmével szemben annak kihívásait.⁶⁴ Mindezeket felismerve a Szemere-kormány kezdte meg egy, értelemszerűen Erdélyre is kiterjedő nemzetiségi törvény előkészítését, amely az egységes és oszthatatlan magyar államon belül nyelvi alapon részesítette volna külön jogokban a nemzetiségeket, fenntartva a magyar államnyelv elsőségét. A törvényjavaslatra egyértelmű hatást gyakorolt a román-magyar közeledési tárgyalásokot követően 1849. július 14-én Kossuth Lajos és a román emigráció vezetői, Nicolae Bălcescu és Cezar Bolliac között megkötött megbékélési tervezet, a *Project de pacification* is.⁶⁵ A megállapodás politikai tartalma szerint a vármegyéket a többségi lakosság nyelvén igazgatták volna, illetve a román nyelv az érintett területeken az állami oktatás és a nemzetőrség nyelveként funkcionált volna.⁶⁶ A *Project de pacification* alaptételeit is figyelembe véve⁶⁷ került elfogadásra a törvényhozásban két héttel később 1849. július 28-án az 1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetisé-

60 MIKÓ (1944) i.m. 40.

61 MIKÓ (1944) i.m. 54–59.

62 MIKÓ (1981) i.m. 57–58.

63 ECKHART i.m. 267–272.

64 MIKÓ (1944) i.m. 60–62.

65 NAGY József: Magyar-román békekötés. *Magyar Kisebbség*, 1926, V/12, 468–471.

66 MIKÓ (1981) 58–59.

67 MIKÓ (1981) 58–60.

gekről, amely egyebekben megelőlegezte különösen a szerb, illetve a román nemzetiségi mozgalmak igényeinek külön törvényben való szabályozását is.⁶⁸

A világsi fegyverletétel és az azt követően bevezetett neoabszolutista centralizmus azonban a nemzetiségekről szóló törvény tényleges alkalmazását megghiúsította.⁶⁹

3. A neoabszolutizmus kora és az utolsó erdélyi országgyűlések nemzetiségi jogi kodifikációs eredményei. A Natio Transylvanica.

Az 1848/49. évi szabadságharc bukását követően az osztrák neoabszolutista rendszer a magyar közigazgatási szervezet megszüntetése mellett az Uniót is megsemmisítette, így az erdélyi területek és a Szász Universitas közvetlenül a bécsi kormányzat igazgatása alá került.⁷⁰ A bécsi udvar a korábbi ígéretei ellenére nem állította fel a nemzetiségi autonóm körzeteket sem, valamint magukat a nemzetiségi vezetőket is rendőri felügyelet alá helyezték.⁷¹ Az autonóm körzetek elutasításának különös alkotmánytörténeti következményeként a román nemzetiségi mozgalmakban elmozdulás következett be a modern nemzeti eszme irányába, azaz az addigi a rendi nemzeti elismerés politikai programját felváltotta a modern kollektív önkormányzati jogok és a területi autonómia igénye, továbbá távlati politikai célként megfogalmazódott a román unió, azaz a román államok egy nemzetállamban való egységesítésének irredenta programja is.⁷²

A szabadságharc egyik legfontosabb tanulságaként a magyar politikai elit felismerte, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása a jövőben nem csak megkerülhetetlenné, hanem elsődlegessé is vált.⁷³ A nemzetiségi kérdés megoldását illetően olyan új alapokat kellett teremteni, amely sikerrel ötvözhetné az Erdéllyel együtt értett integráns államterület elvárása mellett a bécsi centralizmus elleni sikeres fellépés programját is.⁷⁴ Ilyen alapokon a korban két uralkodó álláspont kristályosodott ki a nemzetiségi kérdést illetően. Az első álláspont szerint lényegében területi autonómiák konföderációjaként

68 Közlöny 162. szám, hivatalos lap. Vasárnap, jul. 29. 1849, 601–603.

69 MIKÓ (1944) i.m. 68–70.

70 SZÁSZ Zoltán: *Az abszolutizmus kora Erdélyben* In. KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben. Harmadik kötet.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 1437–1444.

71 MIKÓ (1944) i.m. 71–72.

72 JANCsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története.* Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor Kft., 2004, 55–59.

73 GYURGYÁK i.m. 54–56.

74 SCHLETT István (szerk.): *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája. 1868.* Budapest, TTFK – Kortárs Kiadó, 2002, 7.

kell újra alkotni Magyarországot kollektív nemzetiségi jogok alapján,⁷⁵ míg a második megoldás a már meglévő, illetve újraalkotandó államszervezeten belül szorgalmazta az egyéni nemzetiségi jogok széles körű érvényesülése érdekében a megfelelő intézkedéseket, azaz területtől függetlenül, de az érintett vármegyék sajátosságait figyelembe véve biztosított volna személyi elvű autonómiát.⁷⁶ A viták eredményeként a második álláspont vált uralkodóvá a magyarországi politikai elit képviselői között, akik a nemzetiségi kérdés megoldását – a magyar állam területi integritásának biztosításával együttesen – a fentiek szerint a Kiegyezés előfeltételeként kezelték.⁷⁷

A passzív ellenállás, a nemzetiségek ekkor még a magyar nemzeti politikai érdekekkel döntően együttálló mozgalmi, a birodalom kormányzásának bel- és külpolitikai nehézségei együttes hatásaként a császári kormányzat az alkotmányossághoz való visszatérés mellett döntött.⁷⁸ Az 1860. október 20-án kiadásra került Októberi Diploma az 1861. február 26-i Februári Pátenssel így lehetőséget teremtett mind a magyar, mind az erdélyi Országgyűlés összehívására.⁷⁹ Az erdélyi Országgyűlés összehívását mind Erdélyben, mind Magyarországon a szentesített törvénnyel elfogadott Unió okán törvénytelennek tekintették, viszont e közjogi vitáktól függetlenül a magyar Országgyűlésben egy huszonhét tagú nemzetiségi bizottság munkálatai által megindult a nemzetiségi kérdés új törvényi rendezésére hivatott törvényhozói munka. A nemzetiségi bizottság a Képviselőház 1861. augusztus 9-i ülésére terjesztette elő jelentését⁸⁰ Sigismund Popovici és Aloisiu Wlad román nemzetiségű külön javaslatával. A jelentés kiindulópontja az ország Erdéllyel együtt értett politikai egysége és a nemzetiségi igények egyéni jogok szerinti kezelése a természetükből közösségben gyakorolható jogok elismerésével, amely alapon a külön nemzetiségi alapon szerveződő területi önkormányzatokat a jelentés az 1848. évi állásponttal egyezően változatlanul elvetette.⁸¹ A bizottság javaslatát és jelentését az Országgyűlés tárgyalni nem tudta, azt az uralkodó 1861. augusztus 22-én feloszlatta, azonban e jelentés később a Nemzetiségi törvény tárgyalásának alapjává vált.

75 EÖTVÖS (1903) i.m. 60., 63-68

76 EÖTVÖS (1903) i.m. 60.

77 GYURGYÁK i.m. 64–65.

78 GONDA Imre: *Kísérletezés és kiegyezés*. In: GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok*. Budapest, Pannonica Kiadó, 1998, 212–218.

79 MIKÓ (1944) i.m. 79–81.

80 48. iromány – Jelentése a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottmányak. In: *KI-1861-I*. 211–219.

81 MIKÓ (1944) i.m. 105–107.

Az 1861. évi Országgyűléssel azonos bel-és külpolitikai folyamatok 1865-ben az Országgyűlés ismételt összehívásához vezettek, amely alapvetően minden kérdésben az 1861. évvel azonos alapon állt.⁸² A közjogi rendezés érdekében a horvát szabor mellett az Erdélyi Nagyfejedelemség Országgyűlése is összehívásra került, ahol magától értetődően ismétlődtek meg az Unióval kapcsolatos, abból fakadó közjogi viták.⁸³ Mindeközben Nagyszebenben az erdélyi Országgyűlés komoly törvényhozási munkát végzett el, amelynek programját elsősorban a 2. számú iromány⁸⁴ határozta meg, amely a megelőző évtized eseményei kontextusában az erdélyi államberendezkedés új alapokra helyezését tűzte ki célul, elvetve az Unió törvényességét.

A nagyszebeni erdélyi Országgyűlés munkálatainak középpontjában tehát a 2. számú iromány, azaz az uralkodói leirat állt, amely több pontjában a magyar Képviselőház álláspontjával tökéletesen ellentétben állt: az egyértelműen elvetette a magyar államterületre vonatkozó integrációs alaptételt, árnyaltan kezelte a nemzetiségi kérdésekben vallott individualista alapállást és helyette az erdélyi alkotmányjog hagyományaira épített, az erdélyi jellegzetességeken nyugvó – részben a már meghaladott rendi alapállással rokonítható – részben kollektív természetű értékválasztást hordozott magában. A 2. számú iromány tartalmát, és nem jogdogmatikai kidolgozottságát tekintve az erdélyi alkotmányjogi hagyományok és kollektív alapokon nyugvó intézmények egyfajta kiegészítését, bővítését tűzte ki célul, és annak mintája az 1847. évi I. erdélyi törvénycikkkel is rendelkezésre állt. Összefoglalva, az erdélyi Országgyűlés törvényhozási munkálatai a nemzetiségi kérdés tekintetében egyszerre hordozták magukban a rendi örökséget és hagyományt, miközben kimutathatóan törekedtek az április törvényeken nyugvó jogegyenlőség ezen hagyományokkal való szintézisének megteremtésére is.

A politikai realitások oldaláról vizsgálva a kérdést, azaz az Unió elvi alapját tagadó leiratot és törvényhozási programot, egyértelmű, hogy az abban foglaltakat a magyar képviselők nem fogadhatták el. Az Unió tagadása egyrészt *contra legem* volt, másrészt pedig egyértelműen gyengítette a magyar politikai elit egységes fellépését a bécsi udvarral szemben a Kiegyezésre irányuló törekvésekben. Ennek megfelelően az Unió elvi alapján álló magyar

82 CIEGER András: *A közös ügyek rendszere*. In: HERMANN Róbert – LIGETI Dávid (szerk.): *Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*. Budapest, Országház Könyviadó, 2018, 132–134.

83 MIKÓ (1944) i.m. 84–86., 111–116.

84 2. számú iromány. In: *Az 1863. év július 1-re Nagy-Szebenbe egybehívott erdélyi országgyűlés irományai, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszeben, 1864, 2–9.

képviselők távollétére az erdélyi Országgyűlésen⁸⁵ alappal lehetett számítani és arra vélelmezhetően az udvar is számított. A fenti körülmények ugyanakkor – és utoljára – lehetőséget adtak az erdélyi törvényhozásnak a magyar Országgyűléstől eltérő jogalkotási koncepciók kodifikálására. Másképpen megfogalmazva *a nagyszzebeni erdélyi Országgyűlés padosoraiban a magyar képviselők távolléte teret engedett nem csak a pesti Országgyűlés elvi alapjaitól, különösen az Erdéllyel együtt értett állameszménytől való eltérésre, hanem – alkotmánytörténeti szempontból annak fejlődésének betetőzéseként – a magyar törvényhozástól eltérő sajátos erdélyi kodifikáció – ekkor még nem ismert módon utolsó – eredményeinek megalkotására.*

A körülmények együttes következményeként az utolsó erdélyi Országgyűlés elvetette a magyar törvényhozás nemzetiségi kérdésben vallott kiindulópontjait és napirendre tűzte a román nemzetiség évtizedes igényeit, majd azokat – a román nemzeti terület kivételével – elismerte és rendezte.⁸⁶ Az utolsó erdélyi

85 Hatodik ülés és Tizenötödik ülés. In: *Jegyzőkönyve az 1863-ik évi Sz. Jakab hó 1-ére Nagy-Szeben szabad királyi városába legfelsőbbleg egybehívott erdélyi országgyűlésnek, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszében, 1864, 23–28.; 64.

86 21. számú iromány – Törvényjavaslat A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről, 22. számú iromány – Törvényjavaslat A három országos nyelveknek a közhivatali közlekedésbeni használatáról, 26. számú iromány – Az országgyűlési bizottmány által indítványozott Törvényjavaslat a román nemzet szintugy mint a görög catholica és a görög keleti vallások egyenjogúságát illetőleg, 27. számú iromány – Az országgyűlési bizottmány jelentése az 1-ső kormányelőterjesztésről, mint a román nemzet és vallásai egyenjogúsága keresztülvitelét illető Erdély Nagyfejedelemségben érvényes törvényjavaslatról, 29. számú iromány – Törvénycikk A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről, 37. számú iromány – Törvénycikk A három országos nyelv használatáról a közhivatali közlekedésben, 45. számú iromány – Törvénycikk A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről, 52. számú iromány – Jelentése az országgyűlési bizottságnak A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről szóló törvénycikkéről. 53. számú iromány – Melléklet A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülvitelét tárgyaló bizottsági jelentéshez, 54. számú iromány – Törvénycikk A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről, 73. számú iromány – Jelentése A három országos nyelv használatáról a közhivatali közlekedésben használatát illető második k. kormányjavaslat ügyében kiküldött bizottságnak, 81. számú iromány – Törvénycikk A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről, 100. számú iromány – Jelentése az országgyűlési bizottságnak a legkegyelmesebb szentesítés alá terjesztendő törvénycikk iránt, a három országos nyelvnek a közhivatali közlekedésben használatát illetőleg, 101. számú iromány – Törvénycikk A három országos nyelv használatáról a közhivatali közlekedésben. In: *Az 1863. év július 1-re Nagy-Szebenbe egybehívott erdélyi országgyűlés irományai, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszében, 1864, 45–49., 67–71., 74–75., 84–86.; 145–146., 156–164., 188–192., 198–200., 258–263.

lyi Országgyűlés Erdélyben bevezette a magyar mellett a német és a román hivatalos nyelvet,⁸⁷ amely mellett – a korszellemtől némiképp idegen módon a meghaladottnak tekintett rendi alapokhoz közelítve – kimondta a román nemzet és egyházainak egyenjogúsítását,⁸⁸ emellett az örmény egyenjogúság kérdése is – érdemi tárgyalás nélkül – napirendre került.⁸⁹ Az egyenjogúság értelmében sajátos garanciális elemként külön kiemelésre került, hogy az országterület bevett elnevezései – így a Székelyföld, Szászföld – nem képezhetette alapját külön politikai jogok alapításának, gyakorlásának, elsőbbségi élvezetének. Az elfogadott jogszabályok széleskörű nyelvi jogokat tartalmaztak, amelyek értelmében a törvényhozás mindhárom nyelvet országos és egyenjogú nyelvnek ismerte el a közigazgatásban és az igazságszolgáltatás területein és különböző szintjein. A törvények értelmében valamennyi eljárási cselekmény és irat az érintett személy által beszélt és értett nyelven került kiadásra, felvételre, megválaszolásra, illetve lefolytatásra, miközben több nyelv érintettsége esetén kölcsönös fordítási kötelezettség állt fent. A törvényhatóságokban az ügykezelési nyelvet egy adott választási ciklus idejére a törvényhatóság választhatta meg azzal, hogy a német nyelv – az egységes birodalom szempontjaira figyelemmel – annyiban elsőbbséget élvezett, hogy a katonai hatóságokkal való érintkezés fő nyelvévé vált. A községek esetében e szabály akkor volt alkalmazandó, ha annak lehetőségei a községekben rendelkezésre álltak. Az oktatás nyelvét a fenntartó határozhatta meg. Az állami jelképeket illetően külön rendelkezés írta elő, hogy az állam címerébe a román nemzet részére külön jelvény kerüljön megállapításra és felvételre. Az egyenjogúság értelmében minden, a fentiekkel ellentétes jogszabály hatályon kívül helyeztetett.

87 MÍKÓ (1944) i.m. 84–86.

88 Az 1863/1864. évi erdélyi Országgyűlés a fent idézett javaslatokat nyolcadik, tizenhetedik, harminchetedik, valamint negyvenegyedik ülésén tárgyalta és fogadta el, kihirdetése a negyvenhetedik, illetve negyvenkilencedik ülésen történt. In: *Jegyzőkönyve az 1863-ik évi Sz. Jakab hó 1-ére Nagy-Szeben szabad királyi városába legfelsőbbleg egybehívott erdélyi országgyűlésnek, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszeben, 1864, 35–36., 68–69., 71–72., 72–74., 74–77., 78–81., 81–84., 85–87., 88–91., 91–94., 94–96., 100–101., 102–105., 106–109., 110–113., 113–115., 115–119., 120–123., 124–126., 127–129., 130–131., 141–145., 166., 172.

89 62. számú iromány – Javaslattevő az örmény nemzet és annak vallása egyenjogúságának keresztül vitele iránti törvénycikkelyhez = *Az 1863. év július 1-re Nagy-Szebenbe egybehívott erdélyi országgyűlés irományai, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszeben, 1864. 175–177.; Negyvenharmadik ülés = *Jegyzőkönyve az 1863-ik évi Sz. Jakab hó 1-ére Nagy-Szeben szabad királyi városába legfelsőbbleg egybehívott erdélyi országgyűlésnek, 1863. július 15. - 1864. október 29.* Nagyszeben, 1864. 153.

Az utolsó erdélyi Országgyűlés tehát a mai fogalmaink szerinti multikulturális állam magvait vetette el, és az a sajátos erdélyi történelmi államfejlődés betetőzéseként értelmezhető. Az eredmények természetesen ebben az esetben is a kor összefüggésrendszerében értelmezendők, így azok bár különösen a nemzeti eszme fogalmi bizonytalanságival terheltek, de tagadhatatlanul egyensúlyra törekvő jogalkotási eredmények. Ezen eredmények alapján a három rendi politikai nemzet kényes egyensúlyát az elfogadott jogszabályok tartalmukat tekintve négy, ténylegesen a székely és magyar nyelv azonossága okán azonban három modern értelemben vett nemzet alkotmányjogi egyensúlyával váltották fel, és az uralkodói leirat céljával összhangban törekedtek a konszolidációra. E célok érdekében a jogszabályokban nem került élesen elválasztásra a nemzet, a nyelv, illetve a vallási kérdése, fogalma, azaz a jogalkotás megkerülte a nemzeti eszme fogalmi bizonytalanságaiból fakadó csapdahelyzetet. Másképpen megfogalmazva az erdélyi Országgyűlés a különböző nemzetfelfogások lényegi elemeit pragmatista módon, a konszolidáció érdekében az uralkodói szándékkal egyezően egységként kezelte és vállalta fel, amely eredmények végső soron az erdélyi alkotmányfejlődés ívébe is szorosan illeszkedtek. A törvények a fenti módszerrel a román nemzetet, mint nyelvi és kulturális közösséget és annak tagjait egyénenként, valamint az e közösségben domináns görögkatolikus és a görög keleti vallással együttesen ismerték el, teljes mértékben lebontva a politikai jogok gyakorlása előtt a korábbi valláskülönbségből fakadó korlátokat. A nemzetként való elismerés – amely az egyéni jogegyenlőség április törvényekből fakadó hagyományai alapján egyebekben külön kollektív jogokat nem nevesített – a román vallások elismerésével, azzal együttesen jelentették a nemzetiségi különbség nélküli egyenlőséget valamennyi országlakost illetően.

Fentieket összegezve az utolsó erdélyi Országgyűlés munkálatai eredményeként az Erdély Nagyfejedelemség összes nemzetiségeinek tagjai teljesen egyenjogúvá váltak, kiemelve, hogy egyetlen egy nemzetiség sem érvényesíthetett elsőbbséget az államban. *Az Erdélyi Nagyfejedelemség ennek megfelelően négy egyenjogú politikai és kulturális nemzet – a magyar, székely, szász és román –, illetve hat egyenjogú vallás – a római katolikus, a református, az unitárius, az evangélikus, a görögkatolikus és a görög keleti, továbbá – három – magyar, német, román – hivatalos nyelvvel rendelkező állammá vált, amelyben az ország összes lakosa élvezhette a szabad vallásgyakorlás jogát, a polgári és politikai jogegyenlőséget nemzetiségi és vallási különbség nélkül. Másképpen megfogalmazva Erdélyben a három politikai nemzet, az Unio Trium Nationum hagyományából fakadóan, arra építve, annak közvetítésével, azt felváltva*

létrejött egy erdélyi politikai nemzet, a Natio Transylvanica közössége, amely négy egyenjogúnak tekintett politikai nemzetből, illetve azok egyéni tagjaiból állt, akiknek nyelvhasználat, vallásszabadsága az egyéni és közösségi jogok élvezetén és a jogegyenlőségen alapult, és amely eredményben végső soron egy multikulturális állam alapjait fedezhetjük fel.

A fentiek szerint az ekkor elfogadott törvények – az uralkodói leirattal összhangban – a sajátos erdélyi viszonyok konszolidációját célozták, amely mellett tetten érhető az a szándék is az udvar részéről, hogy az Unió elvetésével és az erdélyi kérdés fenti megoldásával a vele szemben álló magyar érdekérvényesítő képességet gyengítse. Ez utóbbi célt a politikai környezetben bekövetkezett változások felülírták, amelynek eredményeként 1865/1866. fordulóján az erdélyi Országgyűlésben is megváltoztatták az erőviszonyokat, ahol ismét a Magyarországgal való unió pártján állók kerültek többségbe⁹⁰ és ezáltal az erdélyi kérdéseket a magyar Országgyűlés volt hivatott rendezni. Hamarosan így az 1868. évi XLIII. törvénycikk rendelkezései szerint meg is valósult Erdély és Magyarország második egyesítése,⁹¹ amely a fentiek szerint elfogadott jogszabályokat elfogadott formájukban tényleges érvényesülés nélkül jogtörténeti emlékké tette.

4. Záró gondolatok

A Kiegyezéssel⁹² a Magyar Szent Korona Országainak területi integritása és alkotmányossága a magyar politikai elit és az uralkodó, valamint Ausztria megegyezésével helyreállt.⁹³ A Kiegyezés kontextusában az erdélyi sajátos partikuláris nézőpontok és érdekek a birodalmiakkal szemben másodlagos jelentőségű kérdéssé váltak, és annak sikere érdekében az Erdélyi Nagyfe-

90 Szász i.m. 1505–1507.

91 GYURGYÁK i.m. 74.

92 A Kiegyezés részleteit – értve alatta a horvát és az erdélyi kérdést, illetve részben a nemzetiségi kérdés alapjait is – a magyar Országgyűlés Képviselőháza az I., IV.-V., XIX-XXXVII., XXXIX-XLV., XLVIII-L., LII-LV, LIX., LXXIV-LXXVIII., LXXX-LXXXII., LXXXV-LXXXVIII., XCII., XCV., CII., CVI-CVII., CVIII-CXV., CXXVI-CXXXVIII. országos ülésein tárgyalta, vitatta meg a koronázással bezárólag, míg a Főrendiház ugyanazzen kérdéseket a I-II., IV-XXX., XXXIX. és XLI-LVI. országos ülésein tárgyalta. In: *KN-1865-I.* 1–3., 14–27., 145–342., 342–374., *KN-1865-II.* 11–33., 46–85., 104–108., *KN-1865-III.* 5–131., 132–151., 162–175., 181–182., 187–195., 303–317., 335–377., *KN-1865-IV.* 3–142., 183–257.; In: *FN-1865-I.* 1–3., 4–172., 197–199., 219–256.

93 RÉVÉSZ T. Mihály: *Andrássy Gyula útja a miniszterelnökségig.* In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Emlékkönyv dr. Ruzsoly József 70. születésnapjára.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. 2010. 790–791.

jedelemség közjogi önállóságának felszámolása hamarosan be is következett. Ebben az összefüggésrendszerben a Kiegyezés a nemzetiségi kérdést – 1848-hoz hasonlóan – ismét a Magyar Királyság tágabb államkeretei közé helyezte, ahol a szűkebb, partikuláris érdekek érvényesítésére az unitárius magyar állam megteremtésének célja ismeretében, illetve az 1848-ban új értelmet nyert *Natio Hungarica* értelmében nem kínálkozott valós lehetőség. Az unitárius állam megteremtésének programja, a magyar hatalmi érdekek birodalmon belüli érvényesítése, a nemzetiségi konfliktusok az egy politikai magyar nemzet koncepcióján nyugvó megoldása, azaz egy közjogi nemzeti egység megteremtése⁹⁴ szükségképpen vezetett el a nagyszabani Országgyűlés jogszabályai helyett egy általános hatályú, etnikailag semleges nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozásához annak ellenére, hogy a nemzetiségek saját belső kiegyezéseiket szorgalmazták nemzeti eszme fejlődésnek örökségből és részben az osztrák-magyar Kiegyezés példájából fakadóan.

Az utolsó erdélyi Országgyűlés által elfogadott törvények tehát nem érvényesültek, azonban ez a körülmény nem jelentette azt, hogy a nemzetiségi kérdés alkotmányos kezelésére vonatkozó ígéretet a magyar törvényhozó elvetette volna, ellenkezőleg, ugyanakkor annak megoldására az erdélyi Országgyűléstől eltérő – a két évtizeddel korábbi, valamint az 1861. évi Országgyűlés által elfogadott – jogalkotási koncepciót vallotta,⁹⁵ amely a nemzetiségi kérdés elemeit döntően individualista megközelítésben értelmezte.⁹⁶ A magyar állameszményből fakadóan a négy – illetve a Magyar Királyságot illetően több politikai nemzet, illetve a *Natio Transylvanica* – koncepciója helyett a Nemzetiségi törvény a magyar állampolgárok közösségét az állampolgári jogegyenlőség alapján a politikai magyar nemzet, a *Natio Hungarica* etnikailag semleges fogalmán keresztül kezelte,⁹⁷ illetve ismerte el az államnyelvi töredezettségét, a de facto többnemzetiségű magyar állam alkotmányos kereteit.⁹⁸ A nemzetiségi kérdésre vonatkozó jogalkotási értékválasztás lehetőségei tehát a *magyar politikai nemzet*, a *Natio Hungarica* és a *Magyarország politikai nemzete* különbségében volt ekkor megragadható.⁹⁹ A különbségtétel értelme jogilag az unitárius és a föderális állam közötti választásról szólt azon az alapon, hogy a *politikai magyar nemzet egynemű államalkotó alkotmányos*

94 SCHLETT (1987) i.m. 218.

95 MIKÓ (1944) i.m. 111–164.

96 EÖTVÖS (1903) i.m. 92–96.

97 MIKÓ (1944) i.m. 184–222.

98 NAGY (1907) i.m. 157–161.

99 GYURGYÁK i.m. 74–82.

tényként unitárius államot, Magyarország politikai nemzete több egyenjogú politikai nemzetet, mint kollektív entitások államalkotó szövetségét és abból fakadó föderatív államot feltételezett. A Magyarország politikai nemzete az utolsó erdélyi Országgyűlés által lényegében kodifikált Natio Transylvanica megoldásával rokonítható, igaz, annak kiteljesedése, vagy az állam föderatív átalakítása végül is Erdélyben nem történt meg.

Az elfogadott Nemzetiségi törvény az unitárius államcélal összhangban, az erdélyi megoldástól eltérően tehát a magyar politikai nemzet fogalmát vallotta, amely egy, és mint ilyen nem lehet több politikai nemzet társulása. Ez a deáki-eötvösi koncepció a magyar rendi nemesi nemzet jogainak kiterjesztése alapján az egyéni jogokra és a természetükből fakadóan kollektív módon gyakorolható jogokra helyezte a hangsúlyt, és az állampolgári jog-egyenlőség talaján állva a nyelvi és kulturális sokszínűséget vallotta, támogatta, koncepcionálisan nem fogadott el kollektív többletjogokat, területi alapon szerveződő etnikai autonómiákat,¹⁰⁰ ugyanakkor az önkormányzatokat és a decentralizációt alapvetően elismerte.¹⁰¹ Következésképpen a dualista magyar állam a politikai nemzet fogalmával szervezett államként, és nem nyelvi vagy kulturális alapon konstituált nemzetállamként létezett a dualizmus korában. *A magyarországi és az erdélyi törvényhozó által választott megoldások különbsége röviden annyiban foglalható össze, hogy a Natio Hungarica etnikai semleges fogalma tudatosan kerülte a nyelvi alapon értett modern nemzetfogalom elemeinek akár magyar oldalon lévő beépítését is az alkotmányos rendbe, míg a Natio Transylvanica akként törekedett az egyenlőség megteremtésére, hogy a nyelvi alapokon nyugvó modern nemzetfogalom elemeit saját rendi hagyományaira építve külön politikai nemzetekbe csatornáztta be és e politikai nemzetek közvetítésével alkotta meg az új erdélyi politikai nemzetet és alkotmányos rendet.*

A kor uralkodó felfogásával, a modern unitárius állam megteremtésének programjával a magyar törvényhozó által választott megoldás nehezen vitatható, igaz, az a korábbi integritási kihívást végső soron megismételte,¹⁰² amelyből fakadóan később az egyébként nagyvonalú Nemzetiségi törvény a valóságban már nem érvényesült¹⁰³ és társadalmi csapdává lényegült át,

100 GYURGYÁK i.m. 69–70.

101 VARGA Ádám – SZABÓ István: *A helyi önkormányzás*. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020, 992–999.

102 GYURGYÁK i.m. 69–70.

103 GYURGYÁK i.m. 23–24., 82–84., 118.

annak súlyos következményeivel.¹⁰⁴ A dualizmus korában, a felfokozott és dinamikus nacionalizmus eredményeként a nemzetiségek a Nemzetiségi törvényt határozottan elutasították, azt oktrojáltnak¹⁰⁵ és nemzetiségük elsorvasztása eszközének¹⁰⁶ tekintették. Mindezek ellenére a történelmi tanulság, és egyben paradoxon, hogy a dualizmus korában a nemzetiségek által elutasított Nemzetiségi törvény keretei adtak lehetőséget az egyházi önkormányzatok, valamint a gazdasági, oktatási és kulturális intézmények útján a nemzetiségi kultúra és identitás megőrzésére, fejlesztésére.¹⁰⁷ Ami e körben Erdélyt illeti, a nemzetiségi kérdés erdélyi kérdésként a XX. század elejére végletesen kicsúszott a magyar politikai elit ellenőrzése alól és a román nemzetiség vezetői egyre nyíltabban a magyar koronától való elszakadási törekvésekben testet öltő – azaz a Romániával való Unió – programjának adtak hangot.¹⁰⁸ A felfokozott nacionalizmus szellemében azonban ebben az Unió programban sem szerepelt valójában Erdély sajátosságainak Bukaresttel szembeni érvényesítése, vagy annak feltételrendszere.

A Natio Hungarica alkotmányos öröksége mellett ugyanakkor levonhatók történelmi és alkotmányjogi tanulságok az Erdélyi Nagyfejedelemség utolsó Országgyűlésén elfogadott törvényei alapján is. E következtetések lényege abban ragadható meg, hogy a Natio Transylvanica – e néven egyébként ki nem mondott és le nem írt koncepciójának megalkotásával – az erdélyi állam napjainkban is modellértékűnek tekinthető, tartalmi alkotmányosságon nyugvó multikulturális állam útjának megoldását mutatta meg. Az Erdélyi

104 HANKISS Elemér: *Társadalmi csapdák*. Budapest, Helikon Kiadó, 2017, 17., 166.

105 CIATO, Aurel: *Problema minoritară la noi: cu o prefață lămuritoare a diferendului dintre români și maghiari: conferință rostită la Timișoara, Lugoj și Cluj*. Cluj, 1929, 14.

106 MARCU, P. Liviu: *Istoria dreptului românesc*. București, Lumina Lex, 1997, 194.

107 BOLOVAN, Ioan: *Cultura românească*. In: POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas – MAGYARI András (eds.): *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 533–569.; GRÄF, Rudolf – NÄGLER, Thomas: *Cultura săsească*. In: POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas – MAGYARI András (eds.): *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei. 2016, 584–589.; GRÄF, Rudolf: *Cultura germanilor din Banat*. In: POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas – MAGYARI András (eds.): *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 589–598.; MAIOR, Liviu: *Dualismul austro-ungar*. In: POP, Ioan-Aurel – NÄGLER, Thomas – MAGYARI András (eds.): *Istoria Transilvaniei Vol. III*. Cluj-Napoca – Deva, Academia Română Centrul de Studii Transilvane – Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, 429., 431–433.

108 PÖLÖSKÉI Ferenc: *Tisza István és kora*. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2014, 115–116., 175–183.

Nagyfejedelemség a történelmi alkotmányfejlődése útját beteljesítve utolsó kodifikációs eredményeivel egy valódi, sajátosan erdélyi megoldást foglalt jogszabályokba, amely táplálkozott az Unio Trium Nationum történelmi hagyományából, de az a modern nemzetfogalomnak megfelelő tartalommal került kitöltésre, továbbfejlesztésre. Az így megalkotott Natio Transylvanica, azaz négy, valójában három nemzet szövetsége magában hordozta a társadalmi és politikai konszolidáció valós lehetőségét és a dinamikus nacionalizmus hatásainak tompítását, élük elvételét is.

Utolsó gondolatként emelendő ki, hogy az erdélyi Országgyűlés ekkor elfogadott jogszabályaiban megfogalmazott jogelvei, rendelkezései, céljai és megoldásai – a nemzetfogalom akkori kiforrotlansága ellenére – a XXI. századi tartalmi alkotmányosság mércéjének is megfelelnek. Másik oldalról megközelítve a tartalmi alkotmányosságra vonatkozó megállapítást, rögzíthető, hogy az ezen jogszabályokban foglalt kiinduló tételek végső soron a nemzeti kisebbségek azon jogaira és törekvéseire mutatnak, amelyeket a mindenkori kisebbség több mint másfél évszázada következtetésen vall a tartalmi egyenlőség elérése és jogélvezete érdekében. A kisebbségi igények másfél évszázados következetes vallása és azoknak a mindenkori – többségi – törvényhozással szembeni előterjesztése, figyelemmel az erdélyi Országgyűlés megoldásaira is, az igények legitim voltán túl pedig azt elvárást is megfogalmazzák, hogy a nemzetiségi igényekre olyan hatékony jogalkotási válaszokat kell adni, amelyek tartalmilag érvényesülnek. Tartalmi érvényesülés hiányában ugyanis ellehetetlenül a társadalmi integráció és konszolidáció mind egyéni, mind közösségi szinten.

AKTUELLE RECHTSPRECHUNG ZUR BRÜSSEL IA-VO
